

יש קסם מרתק ועצמה רבה בפרקים הקצרים של הסיפור, בדרך בה מנצל שדה את חומר הגלם שמספקים לו הסיפור המקראי ומקורות קדומים אחרים, ואף בהיסטוריוסופיה הא-הוימנית, הפסימית והדטרמיניסטית שלו, על-אף חוסר-המקוריות שבה. מקוריות רעיונית אינה חייבת להיות תכונתו של סופר; ואילו פנחס שדה מתגלה כאן כסופר אמיתי כשהוא מצליח לתת לרעיון פילוסופי גיבוש ספרותי מעולה. לא מכבר אמר שדה כי למד מן ההיסטוריונים הקלאסיים ומקלייסט את סוד סיפור-העלילה המצומצם והעשיר. דומה כי יותר מכל דומה "מות אבימלך" ל"כה אמר זרטוסטרא" של ניצ'ה, בתכנון כבעיצובו.

זהו ספר שהוא—חרף ההסתייגות הצפויה מדעותיו—מיוחד במינו, רב-השראה, פיוטי ודימוגי, בו מגיע שדה אל שיא יכלתו; כאילו לא היו ספריו הקודמים אלא פרודור המוליך עד כאן.

י. ש.

השטן במוסקבה

כדי להביא את השטן לבירתה של ברית-המועצות זקוק סופר לא רק להרבה "כוח המושך" כי אם ל"כוח הדוחף" הזק שבע-תיים. הברחה מן המציאות הסובייטית חייבת להיות שרשית ביותר, והרתיעה מכל גיזייה—עמוקה וסולדת כאחת. למיכאיל בולגאקוב היו כל התכונות האלו, ובספרו האחרון והגדול ביותר הצליח להביע את הסתייגותו הרבה מן המשטר הקומוניסטי ומהשפעתו על עיצובם של יחסי הבריות.

הספר כולל ערבוביה שלמה של נושאים הניתנים כולם בשלושה מישורים. המישור האחד הוא תעלוליו של השטן המתעלל באנשים ובמשטר. המישור השני הוא משפטו וצליבתו של ישוע על רקע העימות שבין ישוע ותלמידו לבין פונטיס פילאטוס. הרובד השלישי הוא האהבה בין גבר ואשה—האמן ומרגריטה את המוטיבים העיקריים בכל שלש העלילות אפ"ר לראות במאבק שבין טוב לרע, שהיא

מות אבימלך

אבימלך מלך שכס הוא גיבור מיתולוגי של סיפור תמציתי ורב-עצמה. יותר מכל גיבורי האחרים של פנחס שדה, מתאים אבימלך להצגה הספרותית של הנוסח הפילוסופי ל"מצבו של האדם", שהוא עיקר כל יצירותיו עד כאן, ומן-הסתם גם להבא.

שדה הוא סופר "מונוליטי" במובן זה שגירוי פועלים תמיד על-פי אותה נוסחה. חיי"ם הם אינם אלא פרודור ארוך וחסר-משמעות אל המוות. אבימלך נאבק על השלטון ואוחז בידו את מוסדותיו כאילו השתתף במשחק שבו בני-האדם המשתתפים לכאורה במאבק בין הטוב לרע אינם אלא משחקים משחק-חיים שהוא הסר-ערך כשלעצמו. אבימלך אומר לפנחס הכוהן: "כל עוד חי אני על פני האדמה, תהי לי האדמה, כך אמרתי בלבי, רק במת משחק. גם החטא, גם החן, גם המר, גם המתוק, הכל משחק יהיה בידו..." וקודם-לכן הוא מנסח במשפט אחד את תמצית דעתו על קיום האדם: "אך יוכל היות שאין יתרון בעיני האל לטוב מן הרע, ואולי אין הם נחשבים בעיניו כלל, ואין החיים אלא כמשחק לפניו". על כך משיב הכוהן בלחישתו: "הרי זו חזות מבעיתה".

הדבר היחיד בעליה-משמעות בחיי האדם עלי-אדמות הוא החלום. כאן סיטה המחבר מסיפור-העלילה ופונה להרצאה על-פני שני עמודים, תוך שהוא צולף בפסיכולוגיה לזרמיה. החלום הוא "אותו פתח אשר דרכו באים אנו במגע עם המלכות הנסתרית המושלת, ממחשכיה, בכל, ואשר שמץ ממנה יגונב אלינו בחלום או בדברי המשוררים והחוזים האמיתיים". פירושו של החלום פשוט: "המאורע העתיד לבוא הן כבר הוזה וקיים הוא. לאמיתו של דבר, אלא שעודנו ממתין לבוא שער-תלום החלום הוא אשר יכול לבשר לנו את העתיד לבוא". לכן חייו של אבימלך הם, למעשה, הגשמת החלום שחלמה אמו. לכן משמעות יש רק למותו של אבימלך "ועלייתו השמיימה בזרועות אמו".

* פנחס שדה: מות אבימלך ועלייתו השמיימה בזרועות אמו; הוצאת שיקן, 1969; 99 עמ'.